

Fatime Yazıcı

<https://orcid.org/0000-0002-3079-6113>

Dr., Türkiye, yazici_ftm@hotmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Yazıcı, F. (2025). Şer'iyye Sicillerine Göre 1750-1775 Yılları Arasında Kastamonu Kazası'nın İktisadî Yapısına Genel Bir Bakış. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (3), 1096-1115.

Şer'iyye Sicillerine Göre 1750-1775 Yılları Arasında Kastamonu Kazası'nın İktisadî Yapısına Genel Bir Bakış*

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, Osmanlı Devleti'nin önemli sancaklarından biri olan Kastamonu Kazası'nın 1750-1775 yılları arasındaki iktisadî yapısını şer'iyye sicilleri ışığında değerlendirmektir. İnceleme Osmanlı ekonomik sisteminin ana prensiplerinin Kastamonu özelindeki yansımalarını, bölgedeki ekonomik faaliyetlerin çeşitliğini ve canlılığını ortaya koymakta, Kastamonu ekonomisinin esasını tarım ve hayvancılığın oluşturduğunu göstermektedir. Sebze, meyve, buğday, arpa ve çeltik önemli tarımsal ürünlerken at, katır ve deve yetiştiriciliği hayvancılıkta öne çıkmaktadır. Ticaret ve sanayi gerek içerde gerekse dış piyasada etkili olmuş, esnaf ve zanaatkar gruplarıyla farklı ticaret kolları bölge ekonomisine katkı sağlamıştır. Kastamonu'nun stratejik konumu ticari hareketliliği desteklemekte, özellikle Küre'deki bakır madenlerinin, bölge ve Osmanlı ekonomisi için hayati öneme sahip olduğu görülmektedir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısını kapsayan dönemde Kastamonu ekonomisi, hem yerel halkın geçim kaynağı olmuş hem de Osmanlı Devleti'nin genel ekonomik hedeflerini desteklemiştir. 1750-1775 tarihleri kazanın tarım, hayvancılık, ticaret, sanayi ve madencilik gibi ekonomik faaliyetlerin birlikte yürütüldüğü dinamik bir coğrafya olarak kendisini göstermektedir. Çalışmanın merkezini oluşturan idarî, malî, askerî, sosyal, iktisadî, mimarî, hukuk gibi birçok konuyu barındıran siciller, kazanın ekonomik yapısının detaylarını, işleyişini ortaya koymada rehber olmakta, Osmanlı taşra ekonomisinin karmaşıklığına ve canlılığına dair önemli örnek sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Tarım, Hayvancılık, Ticaret, Madencilik

* Bu çalışma yazarın Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu (1750-1775), Yayınlanmamış Doktora Tezinden türetilmiştir.

A General Overview of the Economic Structure of Kastamonu District Between 1750 and 1775 According to Sharia Court Records

Abstract

The main objective of this study is to evaluate the economic structure of Kastamonu District, one of the important sanjaks of the Ottoman Empire, between 1750 and 1775 in light of the sharia records. The study reveals the reflections of the main principles of the Ottoman economic system in Kastamonu, the diversity and vitality of economic activities in the region, and shows that the basis of the Kastamonu economy was agriculture and animal husbandry. Vegetables, fruits, wheat, barley, and rice were important agricultural products, while horse, mule, and camel breeding were prominent in animal husbandry. Trade and industry were influential both domestically and in foreign markets, with merchant and artisan groups contributing to the regional economy through various trade sectors. Kastamonu's strategic location supports commercial activity, and the copper mines in Küre are of vital importance to the region and the Ottoman economy. During the second half of the 18th century, the economy of Kastamonu served as a source of livelihood for the local population and also supported the general economic objectives of the Ottoman Empire. The period between 1750 and 1775 reveals a dynamic geography where economic activities such as agriculture, livestock farming, trade, industry, and mining were carried out simultaneously. The records, which form the core of the study and cover many topics such as administrative, financial, military, social, economic, architectural, and legal issues, serve as a guide in revealing the details and functioning of the district's economic structure, providing an important example of the complexity and vitality of the Ottoman provincial economy.

Keywords: Kastamonu, Agriculture, Livestock Farming, Trade, Mining

Giriş

Osmanlı iktisat sisteminin meydana gelmesinde, ilkeler ve kurumlar açısından İslâm ekonomisi ve devletlerinin büyük bir ehemmiyeti bulunmaktadır. Osmanlı'nın bu devletlerin mirasçısı olduğu yadsınmaz bir görünümdeydir. Bilhassa Selçuklu, İlhanlı, Eyyûbî, Memlûklu ve Anadolu Beylikleri bunların en yakın örnekleridir. Zira ikta-tımar, mukâtaa, fütüvvet-ahilik-esnaf, hisbe-ihtisap gibi müesseselerin İslâm devletlerinden intikal ettiği zikredilmektedir (Tabakoğlu, 1999). Ayrıca Osmanlı Devleti, bünyesine dâhil ettiği tüm topraklarda yüzyıllar boyunca siyasi egemenliğini sürdürmesinde rol oynayan en önemli unsur, yeni yer ve şehirlerin kısa sürede Türk şehir toplumu halinde geliştirilmesiydi. Bu husus; devlet idaresinin Türklerden oluşup, Türk ailelerin şehirlere yerleştirilmesi, padişah ve rical, zengin kesimin güçlerine göre vakıf kurarak nüfuzlu ailelerin köklü olarak buralarda ikametinin sağlanması, Türk Âhi-esnaf kurumu kurularak, şehrin ticaret ve sanayisi Anadolu'nun örnek geleneğine göre

teşkilâtlandırılması olarak üç şekilde vuku bulmakta, böylece ekonomik yaşam bu tipik Türk içtimaî ve iktisadî müessese sayesinde milli şehir topluluğunun elinde ve kontrolünde bulundurulmaktaydı (Akdağ, 1999). Osmanlı ekonomisi üretim ve arz yönlü bir ekonomi olup, fiyat istikrarını sağlamanın en önemli unsuru da bu husus olmakta, sistem küçük üretici ile kendisini göstermekteydi. Bu yolla iktisadî açıdan tek başına yeterli hatta dış piyasaya yönelik bir sanayi ve tarım sistemine sahipti. Yine siyasî nüfuza neden olan büyük toprak mülkiyetlerine engel olunması kuralı, kişinin işleyeceği toprakta hak sahibi olması gereğinin (tasarruf hakkı) toprak ve tarım siyasetinin temeli olmasına öncülük ettiği ifade edilmektedir (Tabakoğlu, 1999). İmparatorluğun ekonomi ve maliyesi esas itibarıyla devletin toprak mülkiyetini elinde bulundurması ve başlıca zenginlik kaynağı olan tarımsal üretimi kontrol etmesi olgusuna bağlıydı. Hem köylü kesiminin hem de askeri sınıfın yaşamı özel bir toprak mülkiyeti sistemi ve vergi siyasetine dayanmaktaydı (İnalçık, 2004). Kastamonu özeline gelince, bölgenin Osmanlı döneminde diğer Anadolu şehirlerinin birçok özelliğini gösteren ekonomik ve ticari faaliyetlere sahip olduğu belirtilmektedir. Bu icraatların bir göstergesi olarak 1487’de şehirde bir bozahane mevcuttu. 1550-1600 yıllarında kentte bulunan vakıflara ait olmak üzere bir bedesten, beş adet han ve 165 dükkân bulunmaktaydı. Şehrin ekonomisinde bakır ve bakırdan imal edilen eşya önemli bir yer tutmaktaydı. Bunun en önemli nedeni, yakınındaki Küre’nin zengin bir bakır ve kükürt madenine sahip olmasıydı. Kastamonu’da bakırdan yapılan kazan, tava gibi eşya imalâtı oldukça gelişmişti (Şahin, 2001). Kastamonu havalisi, Osmanlı Devleti’nin hem iktisadî hem de strateji odağında önemli bir sancağı olup, özellikle de XVII. yüzyıldaki seferlerde mühim bir rol almıştır. Osmanlı genelinde ve kazada bariz bir şekilde ekonomik icraatı sürdüren unsur, tarım ve hayvancılık üzerine olmuş, diğer bir ifadeyle bu iktisadî fonksiyonlar ön planda yerini almıştır (İskender, 2005). Burada ekonomik faaliyetlerin bilhassa XVII. yüzyıldan sonra aktif olarak sürdüğü vurgulanmaktadır. Bahsi geçen bu özellik ise Kastamonu’da canlı hayatın oluşmasına zemin hazırlamıştır (Maden, 2007). Ayrıca bu doğrultudaki dinamiklik gerek tarım alanında buğday ve arpanın önemli ölçüde çok olması gerekse de çeltik, soğan ve sarımsak üretiminin yoğun miktarda yapılması açısından ehemmiyet arz etmektedir (İskender, 2005). Diğer taraftan şer’iyye kayıtlarında bu ürünlerin, ordunun ihtiyacını karşılama maksadıyla belli fiyat üzerinden satın alındığı ifade edilmektedir (Maden, 2007). Öte yandan Kastamonu’da iktisadî faaliyetlerin gelişen yönü olarak, esnaf ve zanaatkârlar temel alınmakta, bu şekilde malî imkânların farklılık gösterdiği görülmektedir (Demirel, 2002).

1. Esnaf ve Zanaatkârlar

Esnaf üretim yapan, hizmet sunan ve ticari faaliyetlerde bulunanları, esnaf teşkilatı ise yaygın ve gelişmiş bir sistemi ifade etmektedir (Çağatay, 1997). İslam tarihinin ilk zamanlarından beri var olan fütüvvet anlayışının devamı olan ahilik kurumu, ticarî hayatta İslamiyet'in koyduğu esaslara göre tavır izlenmesini, tüm esnaf ve sanatkârın kardeşlik içinde birleşmesini sağlamıştır (Akgündüz, 2014). Ahi birliğinin yönetimi ise yiğitbaşı-kethüdâ-nakîb-şeyh silsilesi şeklinde olup, bunları denetleyen merciin kadı ve muhtesibin yetkisinde olduğu belirtilmektedir. Burada sayılanlar arasındaki yiğitbaşı, esnafın mesele ve şikâyetlerini kethüdâya aktarmak, ayrıca suçlu görülen esnafa ceza kesmek, ustalık törenlerine yardımcı olmak, mahkemede esnafı temsil etmek gibi görevleri bulunmaktadır (Akgündüz, 2014). Kethüdâ ise esnafın maddi ve idarî işleriyle uğraşmak, bunların yolsuzluğa karışmasını önlemek, esnaf arasındaki anlaşmazlığı çözmek, gerektiğinde kadıya veya divân-ı hûmâyuna iletmek ve esnafı yönetmek gibi vazifeleri vardı (Kal'a, 1995). Nitekim esnaf yönetiminin güdümü dışında malların alım-satımı olmamasına rağmen bazı şahısların bu hususa riayet etmediği bu yüzden urgancı esnafı ile bu kişiler arasında kar ve kesplerine hanel getirmeleri nedeniyle husumet çıktığı daha sonra mallarının taşra tüccarlarına verilmesi ile anlaştıkları görülmektedir (KŞS-50-s.212/305.h). Esnafın büyüğü yerinde kullanılan şeyh tabiri ise esnafın şikâyetleriyle ve devletle esnaf arasındaki işlerle meşgul olmaktadır. Ahi teşkilatının başında devlet ile üretici ve satıcı arasındaki ilişkiyi düzenleyen şeyhler esnafı temsil edip üreticiye hammadde sağlayarak ustalığa geçiş gibi törenleri yönetmekteydiler (Pakalın, 1993; Akbaş, Bozkurt, Yazıcı, 2018). Benzer şekilde Kastamonu'da şeyhlerin aktif olduğunu urgancı esnafının ittifakıyla, işinde ehil olan kişilerden belirledikleri kethüda, yiğitbaşı, şeyh tayin edilmesinden anlaşılmaktadır (KŞS-46-s.6-7/23.h). Kastamonu Kazası'nda esnaf ve zanaatkâr çeşitliliğinin bir hayli çok olması, iktisadî olanakların yüksek olduğunu göstermektedir. Bakırcılık, kuyumculuk, demircilik, debbağîye, yataklık, peşkir, çarşafılık, döşemecilik, bez çeşitleri gibi farklı ürünlerin dokumalarının ve başka ticari icraatların var olması, kendir işleri, keten ipliği yapımı ve keten bez dokumasının yaygınlığı Kastamonu halkına ekonomik bir imkân sunulması olarak belirtilmektedir (Maden, 2007; Akdağ, II. 1999). Araştırılan şer'îyye defterlerindeki esnaf çeşitliliğinin oldukça fazla olduğu kayıtlardaki bazı faaliyetlerden de anlaşılmaktadır. Mesela muytab (dokumacı) esnafının, tüccarın getirdiği bazı malların kendileri dışında kimseye satılmayıp satıştan men edilmesi taleplerinde, tüccarın fetva üzerine mallarını istediği gibi satabilmesi esnafın müdahale etmemesine dair karar verilmiştir (KŞS-52-s.238/433.h). Yine talep üzerine iplik esnafının eskiden olduğu gibi mallarının satımını yapması

vurgulanmıştır (KŞS-55-s.316/455.h). Urgancı esnafından bazı kişilerin mahkemeye gelerek urgan sanatında kethüda ve yiğitbaşları olmadığından ayrıca sanatta alakası olmayıp bu alanda acemi olanlar sanata karışıp urgan işleyerek kârlarını sekteye uğrattıkları bu sebeple sahasında mahir ve üstatlardan kethüda ve yiğitbaşı atanması talepleri üzerine esnafın içinden bu görevliler tayin edilmiştir (KŞS-44-s.96/163.h). Başka bir kayıta ise boyacı esnafının arzuhâli üzerine, sanatında ehil olmayanlara müdahale edilmesine ilişkin boyacı esnafı için ferman gönderilmiştir. Buradan defterlerdeki verilerden hareketle, sanatında tecrübe sahibi olmayanların belli görevlere gelmesine ve hizmetlerinin sekteye uğramasına müsaade edilmediği tespitine kolaylıkla varılmaktadır (KŞS-44-s.195/298.h).

Tablo 1. Kastamonu’da Bulunan Esnaf ve Zanaatkârlar (1750-1775)

Abacı (KŞS-49-s.77/139.h)	Attar (KŞS-55-s.39/69.h)	Arpacı (KŞS-44-s.282/440.h)
Aşçı (KŞS-49-s.138/269.h)	Babuçcu (KŞS-49-s.44/78.h)	Bakırcı (KŞS-45-s.123/193.h)
Bakkal (KŞS-59-s.17/26.h)	Balcı (KŞS-44-s.87/147.h)	Barutçu (KŞS-46-s.45/80.h)
Basmacı (KŞS-44-s.9/20.h)	Berber (KŞS-49-s.68/121.h)	Bezci (KŞS-53-s.326/578.h)
Bezzaz (KŞS-56-s.100/311.h)	Bıçakçı (KŞS-45-s.139/211.h)	Bostancı (KŞS-51-s.49/83.h)
Boyacı (KŞS-46-s.84/140.h)	Bozacı (KŞS-56-s.107/235.h)	Börekçi (KŞS-49-s.15/23.h)
Cebeci (KŞS-46-s.110/181.h)	Cerrah (KŞS-49-s.71/129.h)	Çadırcı (KŞS-49-s.141/276.h)
Çerçi (KŞS-50-s.170/408.h)	Çarıklı (KŞS-50-s.251/228.h)	Çaycı (KŞS-51-s.75/134.h)
Çilingir (KŞS-49-s.159/311.h)	Çeşmeci (KŞS-55-s.148/264.h)	Çubukçu (KŞS-56-s.121/387.h)
Çıkırıkcı (KŞS-52-s.9/15.h)	Çizmecı (KŞS-49-s.231/491.h)	Çörekçi (KŞS-55-s.139/244.h)
Damgacı (KŞS-50-s.127/497.h)	Çukacı (KŞS-58-s.204/302.h)	Çukadar (KŞS-50-s.144/462.h)

Dellal (KŞS-50- s.121/513.h)	Debbağ (KŞS-45- s.31/54.h)	Değirmenci (KŞS-55- s.194/351.h)
Dökmeci (KŞS-51- s.37/59.h)	Demirci (KŞS-49- s.150/293.h)	Doğramacı (KŞS-51- s.189/346.h)
Duhancı (KŞS-46- s.128/213.h)	Ekmekçi (KŞS-49- s.215/450.h)	Esirci (KŞS-51- s.147/267.h)
Eskici (KŞS-46- s.184/306.h)	Gazzaz (KŞS-50- s.112/537.h)	Gözlemeci (KŞS-55- s.44/79.h)
Güğümcü (KŞS-49- s.196/404.h)	Haffaf (KŞS-47- s.247/364.h)	Hallaç (KŞS-50- s.133/484.h)
Hamal (KŞS-50- s.254/219.h)	Halıcı (KŞS-46- s.230/375.h)	Hancı (KŞS-53- s.351/537.h)
Helvacı (KŞS-45- s.119/187.h)	Hamamcı (KŞS-47- s.81/114.h)	İbrikçi (KŞS-53- s.56/70.h)
İplikçi (KŞS-56- s.1/1.h)	Kahveci (KŞS-50- s.254/219.h)	Kalaycı (KŞS-46- s.89/148.h)
Kapancı (KŞS-44- s.239/357.h)	Kapıcı (KŞS-51- s.353/639.h)	Kürekçi (KŞS-53- s.230/379.h)
Kasap (KŞS-47- s.280/417.h)	Katırcı (KŞS-52- s.150/282.h)	Kara Kullukçu (KŞS-57- s.355/257.h)
Kayışçı (KŞS-56- s.123/396.h)	Kazgancı (KŞS-48- s.111/249.h)	Kavukçu (KŞS-49- s.166/328.h)
Kibritçi (KŞS-50- s.114/531.h)	Kiremitçi (KŞS-52- s.110/206.h)	Keçeci (KŞS-48- s.111/249.h)
Kömürcü (KŞS-57- s.427/149.h)	Kirişçi (KŞS-49- s.207/429)	Kundakçı (KŞS-48- s.115/261.h)
Koltukçu (KŞS-50- s.1/1.h)	Kürkçü (KŞS-52- s.245/445.h)	Kuyumcu (KŞS-53- s.326-579.h)
Lüleci (KŞS-48- s.112/253.h)	Leğenci (KŞS-53- s.188/298.h)	Mestçi (KŞS-52- s.49/85.h)
Mimar (KŞS-44- s.16/30.h)	Miskçi (KŞS-44- s.20/36.h)	Muytab (KŞS-47- s.280/415.h)

Mumcu (KŞS-48- s.120/251.h)	Nalçacı (KŞS-48- s.77/173.h)	Nalband (KŞS-48- s.16/35.h)
Oduncu (KŞS-50- s.130/490.h)	Pasdırmacı (KŞS-53- s.85-118.h)	Paçacı (KŞS-48- s.37/81.h)
Peştamalcı (KŞS-53- s.334/565.h)	Penbeci (KŞS-47- s.35/48.h)	Sabuncu (KŞS-45- s.214/324.h)
Sarraç (KŞS-47- s.262/387.h)	Semerci (KŞS-44- s.322/505.h)	Salcı (KŞS-52- s.237/431.h)
Sucu (KŞS-45- s.125/195.h)	Somuncu (KŞS-46- s.361/545.h)	Şalgamcı (KŞS-49- s.217/453.h)
Tabancacı (KŞS-47- s.103/150.h)	Tacir (KŞS-55- s.55/97.h)	Tamgacı (KŞS-48- s.45/95.h)
Taşçı (KŞS-45- s.30/53.h)	Terzi (KŞS-48- s.72/163.h)	Tellak (KŞS-57- s.387/208.h)
Tuzcu (KŞS-46- s.28/54.h)	Tüccar (KŞS-46- s.19/41.h)	Topçu (KŞS-45- s.80/137.h)
Tüfenkçi (KŞS-53- s.71/95.h)	Uncu (KŞS-53- s.232/383.h)	Urgancı (KŞS-45- s.61/104.h)
Yazıcı (KŞS-46- s.333/591.h)	Yemenici (KŞS-55- s.44/79.h)	

Tabloda görüldüğü üzere şer'iyye defterlerinden elde edilen verilere göre kazanın esnaf ve zanaatkâr mensubu yönünden bir hayli zengin olduğu anlaşılmaktadır.

2. Ticaret ve Sanayi

Üretim ve ticaret anlayışı, Osmanlı şehir ve kasabalarında, esnaf örgütü tarafından idare edilmiştir. Osmanlı şehirleri böylelikle, ticaret ve hizmet sektörlerinde faaliyet göstererek, oto kontrol sistem ile bu yönetimi başarılı biçimde ortaya koymuştur (Kütükoğlu, 1986). Çeşitli mesleklere mensup esnafın, ticari işleyişindeki konumu ve niteliği, yaygın ve kuvvetli bir esnaf çalışmaları ile yürütülmüştür (Şişman, 2008). Ayrıca taşrada köklü bir üretim ve ticaret çalışmasının bulunması merkezi devletin, bu gruba yönelik izlenilen politikayı da mercek altında tuttuğunu göstermekle birlikte, sıkı eğitime tabi tutma ölçüsü, bu yönde gözlemlenen önemli bir husus arasında bulunmaktadır (Bayram, 1991). Kastamonu'nun ticarî ilişkileri, kendi ekonomik yaşamına katkı sağlayacak ölçüyü kapsamakta, bu durum da bölgenin Osmanlı

Devleti içerisindeki konumunu etkileyen, ticari fonksiyon ve mekanizmasını ortaya koyan bir araç olmaktadır (Maden, 2007). Aynı zamanda Kastamonu ticarî ve iktisadî yaşamı, kente gelen gezginlerin değerlendirme ve gözlemleri ile adının sıkça anıldığı bir şehir olma özelliğine de sahiptir (Eyüpgiller, 1995). Bununla birlikte XVII ve XVIII. yüzyıl şer’iyye sicillerindeki muhtelif kayıtlar incelendiğinde Kastamonu’da üç çeşit ticaretten bahsedilmektedir. Bunlardan ilki güney-kuzey yönündeki ticaret yolu üzerinde yer alması ve doğu-batı istikametindeki ticaret yoluna yakınlığı sebebiyle ticaret yapan tüccarlar Kastamonu’ya uğramış ve burada ticaretin gelişmesini sağlamıştır. İkinci tip ticaret kısa mesafeli, Anadolu içinde gerçekleşmiştir. Üçüncü tip ticaret ise Kastamonu içinde yapılan buradaki zanaat erbabının ürettiği malın iç piyasada satılmasıyla gerçekleşmiştir (Kankal, 2004). İncelenen dönem kayıtları ele alındığında ise ticarî faaliyetlerin aktif olarak vuku bulduğu tespit edilmiştir. Sözgelimi 1 Cemazeyilevvel 1173 (21 Aralık 1759) tarihli belgede bir boyahanenin satışının hayata geçirildiği bilinmektedir (KŞS-49-s.213/445.h). Benzer olarak, kayıtlarda Bakırcı Hafız Hacı Ali Çelebi, Bakırcı el-hac İbrahim gibi bakırcı unvanının sıkça göze çarpması, bu tarihlerde bakırcılığın yaygın olduğunu göstermektedir (KŞS-48-s.9-10/20.h). Aynı dönemde penbeci (pamuk), demirci, nalçacı gibi esnaf isimleri dile getirilmesi, bölgede bu mesleklerin de icra edildiği tespitine varılmaktadır (KŞS-53-s.437-438/420.h; KŞS-44-s.71/116.h). Ayrıca Kastamonu’da pamuk, kahve, kestane ticareti de fazlasıyla yapılmaktadır (Maden, 2007, s.158). Nitekim penbeci dükkânının satışı (KŞS-52-s.278-279/504.h) ve müddeinin penbe ticareti yaptığı kişide bir miktar alacağı olup teslimini talep ettiği (KŞS-56-s.116-117/368.h) konulu hükümlerden anlaşılacağı üzere pamuk ticareti incelenen dönem itibarıyla yoğun olduğu ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere, “*narh uygulaması*”; mal ve hizmet fiyatlarının devlet tarafından belirlenen üst sınır olup, fiyat takdiri ve sınırlandırması manasında bir fıkıh terimidir. Geniş anlamda ise asgari ve sabit fiyat tespitini içermektedir (Kütükoğlu, 2006; Kallek, 2006) Osmanlı Devlet’inin diğer şehirlerinde olduğu gibi Kastamonu’da da narh sisteminin aktif bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Kazadaki iplik ve dokuma sanayinin ham maddesi olan pamuk Adana ve Aydın şehirlerinden getirilmekte ve sicil defterlerinde, ürünlerin narh fiyat sınırı listesinde her iki kentten getirilen pamuğun adı zikredilmektedir (KŞS-47-s.404/437.h; KŞS-59-s.8-9/12) Diğer taraftan alacak verecek davasına konu edilen ve borç karşılığında kahve verilmesi hususu kahve ticaretinin de yapıldığını göstermektedir (KŞS-51-s.19/35.h). Hâsılı kazada, kahvenin kavrulduktan sonra dövülüp öğütülerek satıldığı Süleyman Efendi adında bir hayırsever tarafından yaptırılan bir tahmis hane bulunmaktaydı. Örneğin vakfedilen bu tahmis hanenin 1167 senesi Muharrem ayının başından 1169 Zilhicce ayının sonuna dek (29 Ekim 1753’ten 25 Eylül 1756 tarihine

değın) üç yıl gibi bir zamanla Ahmet Çelebiye ihale olduğu görölmektedir (KŞS-46-s.279/430.h). 21 Şevval 1171 (28 Haziran 1758) tarihli diğerkayıtta ise vakıf malı olan tahmis haneyi 30 yıldır kiralayan Ahmet Çelebinin oğlu Molla Mehmet mahkemeye başvurarak tahmis haneyi başkasının fuzuli zapt ettiğı, kendisine tekrar verilmesi talebi üzerine yapılan tahkikatlar sonucu müdahale eden kişinin tahmis haneden el çektilirip, men edildiğı görölmüştür (KŞS-49-s.61-62/110.h). Sicil belgelerinden tespitile bu dönemde Kastamonu’da ticareti yapılan ürünlerin Osmanlı’nın hangi şehirlerinden getirildiğı de anlaşılabilmektedir. Bu hususa; Halep, Girit, İzmir sabunu (KŞS-44-s.301-301/467.h), Tokat basması, Manisa alacası (KŞS-45-s.81-82/138.h), Kütahya fincanı (KŞS-46-s.348/570.h), Halep kuşak, Şam kılıç (KŞS-47-s.161-162/236.h), Türkmen ve Koçhisar Kilimi (KŞS-47-s.43-44/61.h), Yanbolu keçesi (KŞS-48-s.65/145.h), Tokat çemberi, Borlu yağlığı (KŞS-49-s.85/156.h), Bursa kaytanı (KŞS-50-s.218-217/296.h), Frenk kılıcı (KŞS-51-s.17-18/34.h) gibi birçok örnek verilebilmektedir.

Ticaretin şehirler bakımından mühim bir gelir kaynağı olması yönünden durum değerlendirildiğı zaman, Kastamonu’nun kazanım kaynakları, bir anlamda ticari yapının da geliştirilmesine etki etmiştir. Ticari yapıların sağlandığı alanlar ise çarşılar, bedestenler ve pazarlar olmuştur. Bu dönemde aynı meslek gruplarının bir arada bulunduğı sokaklar meslek isimleri ile anılmaktadır. Sözelimi demirciler çarşısında demirci dükkânın satıldığı (KŞS-47-s.198/287.h), boyacılar çarşısında iki kepenk boyacı dükkânın alım-satımının gerçekleşmesi, demirci ve boyacı adında çarşıların mevcudiyetini göstermektedir (KŞS-51-s.107-108/202.h). Tüm bunlara ek olarak tereke kayıtları bu coğrafyada yaşayan insanların gerek ürettikleri gerekse diğerbölgelerden gelen malların tespitinde önemli bir yer tutmaktadır. Tereke, diğerkadı muhalefât olan, Osmanlı miras hukukunda vefat eden kişilerin geride bıraktıkları mallar için kullanılan terimi ifade etmektedir (Özcan, 2020). Örneğın Bey Çelebi Mahallesi sakini Esseyid el-hac Abdurrahman’ın tereke kaydında kazancılar çarşısında 150 kuruş bedelinde bir adet kazancı dükkânının olduğu (KŞS-45-s.57/97.h), Deveciler Mahallesi sakini el-hac Hüseyin’in terekesinde eskiciler çarşındaki eskici dükkânın bulunduğı (KŞS-48-s.62/135.h) gibi birçok örnekten de anlaşılacağı üzere genellikle aynı meslek grupları aynı çarşının çatısı altında faaliyet gösterdiği tereke kayıtlarından saptanmıştır. Bu mekânların yani ticarî yapıların, ekonomik hareketliliğı sağlama ve esnaf gurubunu bir arada kalmasını sağlayarak ticareti canlı tutma gibi dikkate değerkonksiyonları bulunmaktadır (Maden, 2007). Osmanlı-Türk şehirciliğının başlıca prensiplerden biri dinî ve ticarî merkezlerin inşa edilmesidir. Ticaret hayatının kurulmasını sağlanmak üzerine Kastamonu, bedestenleri en önemli ticarî bir işlev olarak geliştirilmiştir (Eyice, 1995). Özellikle de XVIII. yüzyılda bedestenlerin kumaş, alaca

bez, astar gibi benzeri mallar şeklinde satım gerçekleştirdikleri ticari icraat içerisinde yer edindikleri bilinmekle birlikte, Cebrail Mahallesi sakini el-hac Mehmet'in tereke kaydında bedesten kemerinde mevcut penbeci dükkânının olduğu görülmektedir (Maden, 2007; KŞS-49-s.119/231.h). Kazadaki tek bedesten olan, “*Karanlık Bedesten ya da Cem Sultan Bedesteni*” şeklinde denilen bedestendir. Günümüzde “*Terziler Çarşısı*” olarak eski adıyla, Tellal Pazarı denilen mevkide yer almakta, bu bedestenin içinde 17, dış kısmında 24 olmak üzere toplamda 41 adet dükkân bulunmaktaydı (Yazıcı, 2024). Bahsi geçen bedestenin incelenen dönemde faal olduğu görülmektedir. Mesela, Safer 1169 (Kasım 1755) tarihli kayıttaki, kaza kadısı Mevlana Mehmet Hamdi mektup göndererek eskiden bu yana sakin bir mahalde barut satışı yapıldığı halde birkaç yıldır bedesten ve çerçiler çarşısında da barut satışının olduğu, barutun çarşıda yangına sebebiyet verdiğini, işinin ehli olan Mehmet adlı kişiye eskisi gibi barut satışı için hüccet verildiği dışarıdan müdahale edilmemesi ricasında bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun üzerine hak ve adalet ile hareket edilerek barut satımının eskisi gibi Mehmet’e verilmesi yönünde ferman gönderilmiştir. Buradan barut benzeri tehlikeli maddelerin belli yerlerde satılmasına müsaade edildiği ortaya çıkmaktadır (KŞS-47-s.390-389/453.h). Ayrıca 10 Şaban 1182 (20 Aralık 1768) tarihli belgede, Cebrail Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden hatip Mehmet Efendinin bedestende mevcut terekesinde kumaş, tülbent, bez, iplik gibi ürünlerin olması merhumun burada bir dükkânın bulunduğu işaret etmektedir (KŞS-56-s.75/232.h).

3. Tarım Hayvancılık ve Ormancılık

Kastamonu Kazası'nın geçim kaynağının temelleri, tarım ve hayvancılık üzerine kurulmuştur. Tarımın baskın bir seviyede gelişme kazandığı bilinmekle birlikte, makineleşme sürecinde aktif bir çalışmanın yapılmamış olması, tarımdan yeterli miktarda verim elde edilmesini zor hale getirmiştir. Ancak bu hususa ilave olarak, arazideki yetersizlik de önemli bir problematik etki olarak kabul edilmektedir (Aktaş, 2015). Kastamonu'nun orman alanı yaklaşık olarak %65 oranında bulunmakla beraber, tarım alanları bunun içerisinde %30'luk paya malik olmuştur (Kastamonu Tanıtım Katalogu, 2018, s.5). Ayrıca şehrin kıyı bölgeleri ile Karaçomak Deresi'nin geçtiği mahalde bahçe ve bağcılık icraatlarının yapıldığı görülmekte, merkezde oturanların bilhassa Çay Mahallesi gibi Karaçomak Deresi kenarında yer alan mahalle sakinlerinin ziraatla meşgul oldukları ifade edilmektedir (Kankal, 2004, s.19). Bu coğrafyanın, su kaynaklarına yakın olması nedeniyle kazanın sebze, meyve deposu olduğu söylenmektedir (Döşemetaş, 2019; KŞS-47-s.116/172.h; KŞS-56-s.247/518.h). İncelenen Kastamonu şer'iyye sicillerinde tarımsal icraatların genellikle bağ, bahçe ve tarla gibi alanlarda meydana geldiği anlaşılmaktadır. Örneğin 10 yıldır kendi tasarrufunda olan tarla, harman arsası

ve meyve ağaçlarının fuzuli gasp edildiğinden davacı olan kişiyle davalı arasında anlaşmazlık çıktığı daha sonra belli meblağ üzerine sulh ettikleri görülmüştür (KŞS-44-s.22/40.h). Yine araziden dolayı davacı olan kardeşlere babalarından mirasla intikal eden tarla ve bahçenin gereksiz yere zabtı üzerine yapılan tahkikatlar sonucu zapt eden kişi müdahaleden men edilmiştir (KŞS-46-s.406-405/476.h). Mehmet Beşenin, el-hac Mustafa'yı dava edip arazisine tecavüz ettiğini el çekmesi talebi üzerine, Mustafa'nın şahit göstererek araziye Mehmet'in boşandığı eşi Rabia'ya mehir bedeli olarak verdiğini kendisinin de Rabia'dan satın aldığını söylemesiyle birlikte, Mehmet'in araziden men edildiği anlaşılmaktadır (KŞS-47-s.251/369.h). Diğer bir belgede kişi vefat eden oğlundan kalan arazi hissesini 200 kuruşa vakfa ferağ ve tefviz etmiştir (KŞS-48-s.74-75/167.h). Kastamonu'nun Akkaya nahiyesine tabi Bük köyü sakini Es-seyyid Ahmet'in ortağı olduğu bahçenin yarısını 200 kuruşa el-hac Mehmet'e sattıktan sonra, aynı köyde mutasarrıfı olduğu araziye dâhi kendisine 400 kuruşa ferağı söz konusu olmuştur (KŞS-55-s.193/349.h). Arazi davasında müddei Mehmet'in 12 kil tohum istiap haddine sahip arazisini haksızca elinde tutan kişinin sual olunması talebi neticesinde davalı kişi, müddeinin babasının araziye kendisine tefviz ve ferağ eylediğini söylemesi müddeinin de bunu itirafı ile Mehmet'e mülkü işletme hakkı yasaklanmıştır (KŞS-59-s.85/186.h). Yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere tetkik edilen belgelerde Kastamonu kazasına ait tarımla alakalı bir hayli veri olduğu tespit edilmiştir.

Bölgede tarım üretimi içinde en mühim grubu buğday, arpa ve çeltik oluşturmaktadır. Buğdayın Osmanlı ekonomisindeki yeri, vazgeçilmez ve kıymetli bir mahsul olması hasebiyle dikkate değerdir. Nitekim evlilik esnasında kadının kendisine 4 kil buğday mehir bedeli olarak verilmesi bu anlamda önemli bir örnek teşkil etmektedir (KŞS-47-s.160-161/315.h). Osmanlı Devleti'nde üretim sıralamasında buğdaydan sonra arpa gelmesine rağmen, Kastamonu'da bu durum farklılık göstererek, arpa buğdaydan daha fazla üretilmiştir. Bunun temel sebebi ise arpanın hayvan yemi olarak kullanılmasıdır. Özellikle birçok arpa dükkânının varlığı bu olguyu desteklemektedir. Örneğin Kebkebirler Mahallesi sakini İbrahim Ağanın arpacılar çarşısında bulunan bir penbeci (pamuk) ve bir arpacı dükkânını 230 kuruş bedelle Mehmet'e bey' ve teslim ettiği görülmektedir (KŞS-50-s.106/556.h). Başka bir hükümde Çay Mahallesi sakini Ayşe Hatun, kız kardeşi Fatma ile müşterek arpacılar çarşısındaki iki kepenk arpacı dükkânının yarı hissesini 150 kuruşa Es-seyyid Hasan Efendiye satmıştır (KŞS-52-s.103/191.h). Bir diğerinde ise Küpçügez Mahallesi sakini olup vefat eden el-hac Ali'nin tereke kaydında bedeli 350 ve 450 kuruş olan penbeci ve arpacı dükkânının olduğu anlaşılmaktadır (KŞS-46-s.53/91.h).

Tüm bunlara ek olarak, dere ve nehir kanarında üretimi yapılan çeltik özellikle de Saz, Boyabat ve Taşkesri pirinci önemli bir hububat ürünü olarak belirtilmekte, bu husus belgelerde de kendisini göstermektedir (İskender, 2005; KŞS-45-s.352-353/486.h; KŞS-47-s.404-403/437.h). Ayrıca sarımsak ve soğan da bölgede yetiştirilen mühim ürünler arasında bulunmaktadır (Maden, 2007; KŞS-46-s.90-91-92/151.h; KŞS-59-s.8-9/12.h). Tarımda kullanılan aletlerin gerek sahada kullanımında gerekse de meydana gelen birtakım olaylarda sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Mesela el-hac Mustafa'nın tarlada gizlediği saban demirinin alınarak başkasına satan kişilerin sorgulanıp kendisine iadesi talebi üzerine sabanın teslim edilmesine hükmedilmiştir (KŞS-52-s.22/37.h). Tarım arazilerinin sulanması için elzem olan su yollarının bakımı da belli aralıklarla yapılmıştır. Kastamonu'da kale önünde Depelice adlı mevkide cereyan eden çeşme yollarının çiftlik ve kazmacılarından Ali'nin vefat etmesi üzerine, Hasan'ın bu göreve tevcih edildiği görülmektedir (KŞS-51-s.310/545.h). Benzer şekilde Hisarardı vadisinde bulunan çeşmenin su yolu bakımı, tamiri ve sair hizmetleri yerine getirmeyen Hacı Ali görevden alınarak yerine Abdurrahman'a berat verilmiştir (KŞS-56-s.151/439.h). Tarım aleti olarak yaygın bir şekilde saban demiri, kazma, döğen, tırpan gibi tarım aletleri kullanılmıştır. Örneğin vefat eden Akmesicid Mahallesi sakini Mustafa Beşenin tereke kaydında saban demiri, döğen gibi malzemelerin olduğu tespit edilmiştir (KŞS-44-s.34-35/58.h). Bir diğer tereke kaydında ise Cebail Mahallesinden olan Mehmet Beşeye ait tırpanın olduğu görülmektedir (KŞS-51-s.118/221.h). Son olarak İsmail Bey Mahallesi sakini Ahmet ustanın terekesinde dükkânında kazma, kürek, balta gibi tarım eşyasının mevcut olduğu anlaşılmaktadır (KŞS-50-s.124-123/507.h).

Kazanın hayvancılık faaliyetlerine bakıldığı zaman, at yetiştiriciliği yoğunluk gösterse de, küçükbaş hayvan üreticiliğinin de fazla olduğundan bahsedilmektedir. Esas itibarıyla kazanın iktisadî faaliyetleri hem coğrafi hem de fizikî şartların bir neticesi olarak bilhassa da hayvancılıkla uğraşan ve gelir alanını temsil eden bir uygulamayı ortaya koymakta, örneğin bölge genelinde atların yetiştirildiği ve farklı yerlere ihraç edildiği ifade edilmektedir (Kankal, 2004; İskender, 2005). Ayrıca bu atların Arap atından daha kalifiye olacak bir biçimde yetiştirilmeye çalışıldığı zikredilmektedir. İhraç edilen öteki hayvanlar arasında ise koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlar da bulunmakta, diğer yandan sicil defterinde geçen hükümler kapsamında, ordunun katır ihtiyacının karşılanması için Kastamonu sancağına talepte bulunulduğu görülmektedir (Sevinç, 1978, s.261; KŞS-56-s.210-211/Numarasız h.; KŞS-58-s.26-27/20.h; KŞS-59-s.359/437.h). Belgelerden hareketle, Kastamonu Kazası'nda beygir ve katır cinsi yük hayvanlarının fazla olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Nitekim merhum

Feyzullah Paşa'nın 10 at, 4 bargir ve 61 katırı için tayin edilen mübaşiri gelinceye kadar güzergâhlarda yem ve yiyecek sağlanıp, günlük belli oranda yem ve bir yük saman olmak üzere mütesellim eliyle verilen defterde at ve katır sayılarının fazlalığı açıkça vurgulanmıştır (KŞS-59-s.4/5.h). Yine Kastamonu Kazası'nda büyükbaş hayvan olarak camış cinsi hayvanların üreticiliği de göze çarpmaktadır. Örneğin belgelerde, müddeinin kişiye emanet ettiği 90 adet camışı talep ettiği fakat şahsın beyanında müddeinin kendisine borcu olup, hayvanları bundan dolayı sattığını söylemesi üzerine, şahitlerinde müddeinin kişiye borcunun olduğunu ispat etmesi ve kalan borcunun da eda edilmesi istikametinde hüküm verildiği görülmektedir (KŞS-51-s.61-62/107.h). İncelenen dönemle alâkalı bir başka göze çarpan hususun ise hayvanların alım-satım faaliyetlerine konu edilmesidir. Sözgelimi kişinin sattığı hayvanatın ücretini alabilmek hasebiyle vekil ve naip tayin ettiği tespitine varılmıştır (KŞS-46-s.10/29.h). Bahsi geçen hayvanların yetiştirme alanı olarak çiftlik ve ahır gibi yerlerin kullanıldığı bilinmektedir. Satın alınan katırların acilen saray ahırına gönderilmesi hükmünden de anlaşılacağı üzere ahır, hayvan üretiminde hayatî bir alan olmuştur (KŞS-44-s.168/264.h). Benzer biçimde bazı şahısların tereke kayıtlarında, çiftliklerin olduğu görülmektedir. Bu mevzu örnek üzerinden belirtildiğinde, Hafız Mustafa Efendi zimmetindeki, merhumun terekesinden olan Kastamonu civarındaki çiftlik, emlâk, hayvanat, mahsulât gibi eşya ve emtiasından hissesini talep ettiği net bir biçimde anlaşılmaktadır (KŞS-47-s.150/219.h). Yine kayıtlarda hayvan besleyenlere kolaylık sağlama maksadıyla bölgedeki Halep, Türkmenlere ve konar-göçerlere ait olan koyunları istediği kişilere satabilecekleri konusunda idarecilere ferman gönderildiğine şahit olunmaktadır (KŞS-44-s.188/289.h). Diğer taraftan Anadolu'nun çeşitli yerlerinden ve Halep, Türkmen taifelerinden devletin merkezine koyun getirilmesi hususunda kasap başı ve diğerlerinin müdahale etmemesi, bunlara her türlü kolaylığın sağlanması gibi konularda idarecilere ferman gönderilmiştir (KŞS-58-s.76-77/69.h). Başka bir kayıtta da üreticinin yararı doğrultusunda hareket edilerek, âdet-i ağnâm yani küçükbaş hayvan vergisi toplayan memurun fazlasıyla edaya hazır olanlardan bile daha çok alma konusunda onları zulüm ve rencide ettiği şikâyeti üzerine, muaf olunan ağnâm rüsumun alınmaması yönünde memurun tembih edildiği anlaşılmaktadır (KŞS-44-s.290/452). Kazada, yük taşımacılığında önemli bir yere haiz olan katır ile ilgili birçok veriye ulaşmak mümkündür. Tetkik edilen dönemde bilhassa saray ahırında kullanılmak üzere nitelikli, güçlü katırların hazırlanarak kısa sürede merkeze gönderilmesi emredilmiştir (KŞS-50-s.81/110.h; KŞS-59-s.333/479.h). Bölgeden satın alınan katırların kıymet bedelleri belirlenip listelenerek, Kastamonu Kazası mütesellimi Hüseyin Ağa eliyle sahiplerine eda edilmesine hükmedilmiştir (KŞS-50-s.82-83-84/112.h). Başka bir kayıtta

Anadolu valisi için Kastamonu'dan satın alınan 4 adet katırın kıymetinin 575 kuruş, semer takımının 50 kuruş olduğu belirtilmiştir (KŞS-55-s.250/529.h). Diğer taraftan bölgede at, katır gibi hayvanların üretiminin yanı sıra deve yetiştiriciliği de mühim rol oynamaktadır. Nitekim 17 Şaban 1182 (27 Aralık 1768) tarihli belgede ferman gereğince, Moskof keferesi üzerine yapılan seferde orduya ulaştırılması amacıyla Davut Paşa Sahrasına gönderilecek olan ve tedariki sağlanan, Kastamonu ve nahiyelerine 36 baş, kazalarına ise 364 baş isabet eden, toplamda 400 mekkâre devenin her bir tanesi için 97 kuruş 35 para olarak taksiminin gerçekleştiği görülmektedir (KŞS-56-s.205-206-207-208/486.h). 5 Şevval 1185 (11 Ocak 1772) tarihli kayıta, Kastamonu sancağından 400 baş deve ile Bolu sancağından 500 baş katırın yerli yerinde tedariki sağlanarak ve acilen orduya gönderilmesi yönünde ferman yollanmıştır (KŞS-58-s.59/50.h). Son olarak 21 Recep 1187 (8 Ekim 1773) tarihli fermanda Kastamonu kazalarından aynı seneye mahsup olan, 400 baş mekkâre devenin her biri 80 kuruştan tamamının 32000 kuruş olup, bedelin tahsil memuruna verildiği, kazalarda sadece 1324 kuruşluk bir ödemenin kaldığı beyan edilmiştir (KŞS-59-s.383/410.h).

İncelenen dönem ele alındığında, ormancılık alanında daha çok çam ağacının yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Filhakika kayıtlarda vakfa ait olan koru dağı çam ağaçlarının kimin tasarrufunda olduğunun şahitlerce belirtildiği ve müdahale edenlerin kesinlikle karışmaması yönünde hükmün olduğu görülmüştür (KŞS-50-s.134-135/481.h). Yine dağdan çam kütüğü yapan kişinin üstüne kütük devrilmesi sonucu vefat etmesi üzerine ailesinin dem ve diyet hususunda herhangi bir kimseyle davacı olmadığı anlaşılmaktadır (KŞS-47-s.111-112/164.h). Benzer biçimde şahsın çam ağacı keserken ağacın oğlunun üzerine düşmesi neticesinde vefat ettiği, ölümünden kimseden dava ve şikâyetçi olmadığı kaydından da anlaşılabileceği üzere çam ağacı kapsamlı olarak bilinen ve muhtelif amaçlarla kullanılan ağaç çeşidi olduğu tespitine varılmıştır (KŞS-46-s.90/150.h). Öte taraftan araştırılan dönemin devlet politikasına bakıldığında zaman, genellikle ormanları korumacı bir yaklaşımın olduğu ortaya konulmuştur. Örneğin kereste maksadıyla çam ve başka ağaçların kesilmesine müsaade edilmemesi hakkında karar verildiği görülmüştür (KŞS-45-s.247/383). Kastamonu'da ormanların varlığına bağlı olarak kereste üretimi de meydana gelmiş, kimi zaman sicil defterinde bu ürünün pazarlandığı alan olan keresteci dükkânın satımının gerçekleştiğine şahit olunmuştur (KŞS-51-s.334/578.h). Kazanın, orman açısından zengin yapıda olması hasebiyle, Osmanlı donanması için kereste gereksiniminin bir kısmı bu bölgeden temin edilmiştir (Maden, 2012). Ayrıca bina yapımı için kullanılan malzeme de aynı coğrafyadan sağlanmıştır. Örnek üzerinden değerlendirildiğinde, Recep 1174 (Şubat 1761) tarihli belgede camii inşası sebebi ile lazım olan kerestenin devlet

merkezinine gönderilmesine engel olan eşkıyanın kalebent olunarak kerestenin acilen sevk edilmesine dair idarecilere ferman yollandığına şahit olunmuştur (KŞS-50-s.69-70/93.h). İlâveten 11 Şevval 1174 (16 Mayıs 1761) tarihli kayıta ise, kereste nakil işine memur olan şahsın iskelelere nakil olunacak kereste için mütesellime emaneten bıraktığı meblağın tamamının kendisinden alındığı vurgulanmıştır (KŞS-50-s.149/451.h).

4. Madencilik

Osmanlı Devleti'nde madenlere duyulan ihtiyacın artışı, ilerleyen tarihlerde gelişim gösteren bir etken olarak dikkate alınsa da bu gereksinim temelde varlığını muhafaza eden önemli bir öge olmuştur (Özdağ, 2014). Bu husus etrafında özellikle Anadolu'da madencilik çalışmaları sıklıkla yapılmıştır. Zira maden yatakları Anadolu'da yüksek miktarda işlenip kullanılan ürünlerin ana kaynağını meydana getirmiştir (İzbırak, 1945). Bahsi geçen madenlerden bakırın önemine yönelik vurgu, bu tür bir çalışma perspektifinin de geliştirilmesinde hayati bir yer edinmesinden ötürü dikkate değerdir. Savaşlarda kullanılan aletlerin yapımında bakırın fazlaca kullanılmasına paralel olarak bakır üretiminin de çok yoğun olduğu ifade edilmektedir (Belli, 1993). Ayrıca devletin bakır sikke için yeterli kaynağı bulamaması halinde, Anadolu'da bulunan iki maden ocağından ihtiyacı karşılamaya yöneldiği görülmektedir (Ekinci, 2013). Çalışmanın bel kemiğini oluşturan Kastamonu yöresinin ülke için bir başka önemi ise, yurdun ihtiyacını karşılayacak hatta İran ve öteki doğu memleketlerine ihraç edecek kadar bakır çıkarılan "*Küre Maden Ocaklarının*" burada olduğu şeklinde dile getirilmektedir (Akdağ, II, 1999). Tüm bunların yanı sıra incelenen kayıtlarda Kastamonu-Küre bakır madenlerinden sıkça bahsedilmektedir (KŞS-47-s.366/477.h). Yine belgelerde daire için lazım olan yaldızlı ve sade bakırın tedariki ve satın alınması (KŞS-49-s.248/593.h), Tophane-i amire için ihraç edilen nühasın (bakırın) hizmetinde olan şahıslardan ihtilafta bulunanlar hakkında gereğinin yapılması hususunda ferman gönderilmesi yönündeki hükümler bakıra olan gereksinimi açıkça göstermektedir (KŞS-45-s.281-282/415.h). Osmanlı Devleti'nde madencilik çalışmaları, belirli bir sürecin sonunda, maden ocaklarını barındıran sektör konumuna ulaştığı anlaşılmaktadır (Özdağ, 2014, s.465). Kastamonu'da bakır üretiminin bir hayli çok olduğu bilinen bir mevzu olmanın yanında, Kastamonu madeninde bakıra ihtiyaç olmamasına rağmen, Tokat'tan getirilen madene ruhsat verilmediği de bilinmektedir (Aygün, 2005; KŞS-52-s.358-357/647.h). Osmanlı Devleti, madenlerin işletilmesinde Kastamonu'daki maden ocaklarına ilişkin belli koşullar getirmiş, bu durum ise madenin kullanılmasına dair hususlar için ferman verilmesi halinde serbestîye kazanabileceği şeklinde olmuştur (Ekinci, 2013, s.248). Diğer bir mevzu da getirilen yükümlülöklere bağılı olarak belirtilmiş, örneğin

Kastamonu’da bakır ve çinko için alınan numunelerin zamanında gönderilmemesi nedeniyle izinlerin alınması sağlanamamış ve çalışmalar iptal edilmiştir. Madenlere yönelik belirli işlevler, bu temelde mühim bir unsur arasında yer edinmiştir (Keskin, 2011). Etüt edilen dönem ele alındığında ise madenle alakalı birçok belgenin var olduğu anlaşılmaktadır. Sözgelimi 10 Cemazeyilahir 1167 (4 Nisan 1754) tarihli kayıta Anadolu valisi vezir Yahya Paşa’nın arzuhâlde bulunarak maden hizmetine tayin olunan reayaya dışarıdan müdahale edildiğini dile getirmesi neticesinde yapılan tahkik üzerine madene müdahale olunmaması ve madenin tayinle gelen maden eminleri tarafından tasarruf edilmesi hakkında ferman gönderilmiştir (KŞS-45-s.337-338/474.h). 9 Ramazan 1165 (21 Temmuz 1752) tarihli diğer belgede ahalinin Küre-i nühas eminlerinin kendilerine zulüm ve baskılarının olduğu, bu kötü tutumlarından men ve defedilmelerini rica ettikleri görülmüştür. Bunun üzerine yapılan inceleme sonucunda maden eminlerinin zulüm ve baskıdan men olunarak reayayı rencide etmemelerine ilişkin emir verilmiştir (KŞS-45-s.273/404.h). Benzer şekilde başka bir kayıta madene dışarıdan müdahale ve muhalefet ettirilmemesi hususunda ferman yollandığı tespit edilmiştir (KŞS-46-s.312-313/471.h). Bahsedilen örneklerin yanı sıra madencilikle ilgili kayıtlarda; madende serbestiyet hakkı olan reayaya taarruz edilmemesi (KŞS-47-385-384/426.h), maden mukâtaasından tahsil edilen verginin fazla alındığı şikâyeti üzerine gerekli araştırma yapıldığı, hiç kimseden fazla kuruş tahsil edilmemesi yönünde ferman gönderilmesi (KŞS-48-s.138-137/308.h), Küre-i nühas madeninden bir miktar bakır numunesinin darphane-i amireye ulaştırılması amacıyla ferman yollanması (KŞS-50-s.82/111.h), Küre-i nühas madeninin keşif ve nizamı için emir yollanması (KŞS-51-s-279-280/505.h), Küre-i nühas madenine kömür ateşi tedariki için kereste ağaç temini ve kömürcü tayini hususunda idarecilere ferman gönderilmesi (KŞS-51-s.286-287/516.h), madende çalışan reayanın arzuhâl edip ücretlere zam yapılması hususunu dile getirmesi (KŞS-52-s.333-332/677.h), kapıcıbaşı ve bazı kişilerin arzuhâl edip nühas madeninin iltizamı olan kişinin zimmetinde nühas kaldığını söylemeleri üzerine kalan nühasın hazineye teslimi için idarecilere emir yollanması (KŞS-55-s.253-252/525.h), şahıs zimmetinde olan 34957 vukiyye nühasın tahsili ve sefinelere yüklenerak merkeze yollanıp oradan tophaneye teslim ettirilmesi babında ferman gönderilmesi gibi birçok mevzunun meydana geldiği anlaşılmaktadır (KŞS-59-s.332/481.h).

Kastamonu maden ocağı olarak bakır üretiminin ehemmiyetine ilâve olarak Osmanlı Devleti’nin altın üretiminin elde edilmesinde de önemli bir bölge konumunda bulunmaktadır. Bundan başka kurşun yatakları da Kastamonu’da Küre-i nühas madeni olarak faaliyet göstermiştir (Saydam, 1991, s.258). Osmanlı’da XVII. asırda Kastamonu ve Gümüşhane’nin

maden ihtiyacının karşılandığı nadir yerlerden biri olma özelliğini taşıdığı belirtilmektedir (Beşirli, 2004). Bilhassa bakırın bölge genelinde fazla olmasıyla birlikte bakır işletmeciliği faaliyetlerini aktif hale getirdiği bilinmekte ve üretilen eşyaların şehir için bir ekonomik kaynak özelliği taşımaktadır. Örneğin esnaftan bazı kişilerin işlediği bakırın ağırlığına göre kaç kuruş olduğunun tespitine hükmedildiği görülmektedir (KŞS-52-s.277/501.h). Belgelerde, yörede bakıra oldukça önem verildiği ve insanların günlük yaşamda bu madeni çokça kullandığı, bakırdan yapılan malzemenin fazla oluşundan anlaşılmaktadır. Özellikle de bazı kişilerin tereke kaydında bakırdan mutfak, sofrası, banyo gibi birçok alandan faydalandığına rastlanılmakta, bunlara; bakır sini (KŞS-47-s.43/61.h; KŞS-57-s.402/183.h), bakır tas (KŞS-48-s.26-27/60.h; KŞS-58-s.303/151.h), bakır güğüm (KŞS-49-s.194/401.h; KŞS-53-s.56-57/71.h), bakır kazan (KŞS-48-s.45-46/97.h; KŞS-52-s.132-133/250.h), bakır tencere (KŞS-44-s.21/38.h; KŞS-45-s.23/44.h) bakır leğen (KŞS-47-s.161-162/236.h; KŞS-56-s.93/287.h), gibi birçok örnek göstermek mümkün olmaktadır. Netice itibarıyla ekonomik manada kayda değer gelir kaynaklarından birisi olan madencilik, Kastamonu ve havalisi açısından mühim bir kazanç kapısı olarak görülmektedir (İskender, 2005).

Sonuç

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin önemli sancaklarından biri olan Kastamonu Kazası'nın 1750-1775 yılları arasındaki iktisadî yapısının şer'iyye sicilleri ışığında etraflı bir biçimde incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular, Kastamonu'nun bu dönemde canlı ve çok yönlü bir ekonomik aktiviteye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Osmanlı iktisat sisteminin temel dinamikleri olan üretim ve arz odaklılık, fiyat istikrarı ve küçük üreticinin önemi Kastamonu özelinde de belirgin bir şekilde gözlemlenmiştir. Kastamonu ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılık oluşturmaktaydı. Buğday, arpa ve çeltik en önemli tarımsal ürünler arasında yer alırken, hayvancılıkta özellikle at, katır ve deve yetiştiriciliği dikkat çekmekteydi. Şer'iyye sicillerindeki arazi davaları, miras intikalleri ve vakıf kayıtları tarımsal faaliyetlerin yaygınlığını ve toprak mülkiyetine verilen önemi göstermektedir. Hayvan alım satım kayıtları ve ordu için hayvan tedarikiyle ilgili hükümler ise hayvancılığın bölge ekonomisindeki stratejik rolünü ortaya koymaktadır. Ormancılık faaliyetleri de bölgenin doğal kaynakları sayesinde mühim bir yer tutmuş, bilhassa çam ağacı ticareti ve donanma için kereste temini bu alandaki dinamikliğini açıkça göstermiştir.

Ticaret ve sanayi de Kastamonu ekonomisinin kayda değer birer unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirdeki muhtelif esnaf ve zanaatkar grupları, bölgedeki iktisadî olanakların genişliğine işaret etmektedir. Bakırcılık, dokumacılık, demircilik ve kuyumculuk gibi

zanaatların yanı sıra, bakkallar, attarlar ve helvacılar gibi çeşitli hizmet sektörleri de işlek bir ticarî hayatın varlığını ispatlamaktadır. Esnaf teşkilatlarının varlığı ve işleyişi, üretim ve ticaretin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Şer'iyye sicil defterlerinde esnafın çalışmaları, anlaşmazlıkları, birtakım atamalar ve narh uygulamaları bu teşkilatların aktif etkinliğini göstermektedir. Tüm bunların yanı sıra Kastamonu'nun güney-kuzey ve doğu-batı ticaret yolları üzerindeki konumu, şehirdeki ticari hareketliliği desteklemiş ve farklı bölgelerle ekonomik ilişkilerin kurulmasına olanak sağlamıştır. Çarşılar, bedestenler ve pazarlar ise ticarî faaliyetlerin yoğunlaştığı önemli mekânlar olmuştur.

Madencilik ise Kastamonu ekonomisinin kendine has ve ehemmiyetli bir boyutunu oluşturmaktadır. Özellikle de Küre bakır madenleri, Osmanlı Devleti'nin bakır ihtiyacının karşılanmasında ve hatta ihracatında kritik bir rol oynamıştır. Şer'iyye sicillerindeki maden eminleriyle ilgili anlaşmazlıklar, maden işletme izinleri ve bakır sevkiyatına dair kayıtlar, madenciliğin bölge ve devlet ekonomisi için ne kadar hayati olduğunu açıkça göstermektedir. Sonuç olarak, 1750-1775 yılları arasındaki Kastamonu Kazası, tarım, hayvancılık, ticaret, sanayi ve madencilik gibi çeşitli ekonomik faaliyetlerin bir arada yürütüldüğü dinamik bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Araştırmanın bel kemiğini meydana getiren ve idarî, içtimaî, iktisadî, askerî, mimarî ve hukuk gibi birçok konuyu muhteva eden şer'iyye sicilleri, ekonomik yapının detaylarını ve işleyişini gözler önüne sererek, Osmanlı taşra ekonomisinin çeşitliliğine ve canlılığına ilişkin önemli bir örnek sunmaktadır. Bu dönemdeki Kastamonu ekonomisi, hem yerel halkın geçim kaynağı olmuş hem de Osmanlı Devleti'nin genel iktisadî ve stratejik hedeflerine mühim katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte gelecek zamanlarda yapılacak olan araştırmalar, bu döneme ait diğer arşiv kaynakları ve farklı metodolojiler kullanılıp, Kastamonu ekonomisinin daha derinlemesine analizi yapılarak, Osmanlı ekonomik tarihi literatürüne yeni katkılar sunacaktır.

Kaynaklar

Kastamonu Şer'iyye Sicilleri

KŞS-44, KŞS-45, KŞS-46, KŞS-47, KŞS-48, KŞS-49, KŞS-50, KŞS-51, KŞS-52, KŞS-53, KŞS-55, KŞS-56, KŞS-57, KŞS-58, KŞS-59.

Akbaş, H. E., Bozkurt, S., & Yazıcı, K. (2018). Osmanlı devletinde lonca teşkilatı yapısı ve yönetim düşüncesi ile karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı*, 165–202.

Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihi (1243–1453)* (C. I). Barış Kitapevi.

Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1453-1559)*. II. Barış Kitapevi.

- Akgündüz, M. (2014). Ticarî hayatta kardeşliği esas alan Ahîlik teşkilatı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (31), 9–18.
- Aktaş, E. (2015). 18 Eylül 1880 tarihli bir layihaya göre Kastamonu Vilayeti. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 223–240.
- Aygün, N. (2005). *Onsekizinci yüzyılda Trabzon’da ticaret*. Sarander Yayınları.
- Bayram, M. (1991). *Ahi Evren ve Ahi teşkilatının kuruluşu*. Damla Matbaacılık.
- Belli, O. (1993). *Anadolu’da Türk bakırcılık sanatının gelişimi*. Sandoz Yayınları.
- Beşirli, M. (2004). Tokat Bakır Kalhânesi’nin yönetimi (1793–1853). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 229–258.
- Çağatay, N. (1997). *Bir Türk kurumu olan Ahilik*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demirel, Ö. (2002). Osmanlı esnafı (1750–1850). In H. C. Güzel & S. Koca (Eds.), *Türkler ansiklopedisi* (Cilt 14, ss. 255–259). Yeni Türkiye Yayınları.
- Döşemetaş, Ö. (2019). *Şer’iyye sicillerine göre XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kastamonu kazâsı (1725–1750)* [Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yök Tez.
- Ekinci, İ. (2013). Milas (Mesudiye) bakır madeni (1750–1816). *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(5), 243–259.
- Eyice, S. (1992). Bedesten. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 5, s. 302–311). TDV Yayınları.
- Eyüpgiller, K. K. (1995). *Kastamonu kent tarihi: Fiziksel gelişimi, anıtsal yapıları ve konutları* [Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. Yök Tez.
- İnalcık, H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik ve sosyal tarihi (1300–1600)* (C. I). Eren Yayıncılık.
- İskender, P. (2005). Bir yerel tarih araştırması: 17. yüzyıl şer’iyye siciline göre Kastamonu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(2), 565–582.
- İzbırak, R. (1945). Türkiye’de madencilik. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3(2), 213–226
- Kal’a, A. (1995). Esnaf. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 11, s. 423–430). TDV Yayınları.
- Kallek, C. (2006). Narh. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 32, s. 387–389). TDV Yayınları.

- Kankal, A. (2004). *Türkmen'in kaidesi Kastamonu: XV–XVIII. yüzyıllar arası şehir hayatı*. Zafer Matbaası.
- Kastamonu Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2018). *Kastamonu tanıtım kataloğu*.
- Keskin, Ö. (2011). Osmanlı Devleti'nde maden hukukunun tekâmülü (1861–1906). *Osmanlı Tarih Araştırma Merkezi Dergisi*, 29, 125–148.
- Kütükoğlu, M. S. (1986). Osmanlı esnafında oto-kontrol müessesesi. In *Ahilik ve esnaf: Konferanslar, seminer ve tartışmalar* (ss. 55–58).
- Kütükoğlu, M. S. (2006). Narih Osmanlılar'da. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 32, s. 390–391). TDV Yayınları.
- Maden, F. (2007). XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başlarında Kastamonu'da esnaf grupları, zanaatkârlar ve ticari faaliyetler. *Karadeniz Araştırmaları*, 15, 149–167.
- Maden, F. (2012). *XVIII. yüzyılın sonlarında Kastamonu*. Roza Yayınları.
- Özcan, T. (2020). Muhallefât. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 30, s. 405–406). TDV Yayınları.
- Özdağ, A. (2014). Osmanlı bakır işletmeciliğinde Tokat Kalhanesi (1850–1870). *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(7), 463–473.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı deyimleri ve terimleri sözlüğü* (C. 1). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Saydam, A. (1991). Osmanlı madenciliği ve XIX. yüzyılın ortalarında Trabzon'daki maden ocakları. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 261–276.
- Sevinç, N. (1978). *Osmanlılarda sosyo-ekonomik yapı-I*. Kutsun Yayınevi.
- Şahin, İ. (2001). Kastamonu. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 24, s. 585–588). TDV Yayınları.
- Şişman, A. (2008). Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda mesleki ve teknik eğitimin doğuşu. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 27–43.
- Tabakoğlu, A. (1999). Osmanlı içtimaî yapısının ana hatları. In G. Eren (Ed.), *Osmanlı ansiklopedisi* (Cilt 4, ss. 17–31). Yeni Türkiye Yayınları.
- Yazıcı, F. (2024). *Şer'iyye sicillerine göre XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Kastamonu (1750–1775)* [Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yök Tez.